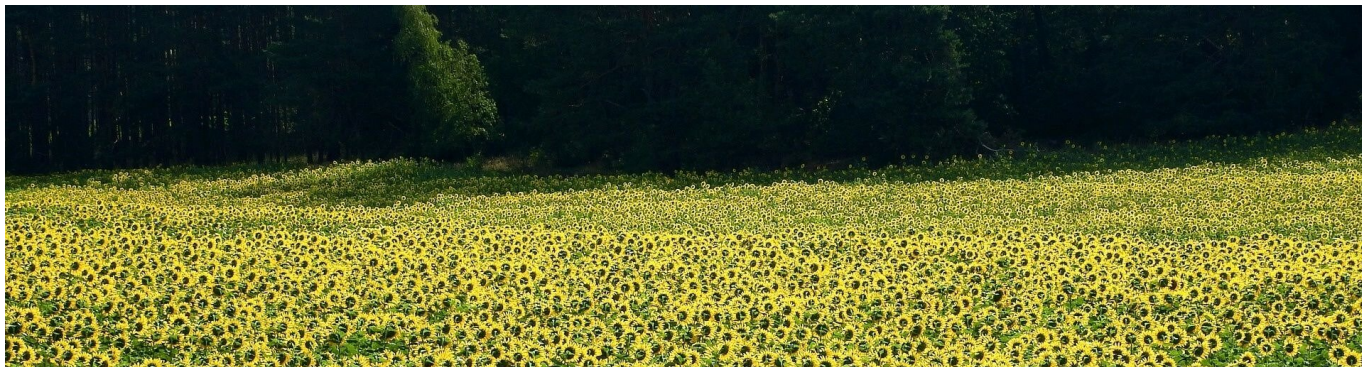

Epopeja narodowa czy traktat metafizyczny? O różnych sposobach odczytania *Pana Tadeusza*

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Prezentacja multimedialna](#)
- [Film edukacyjny](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz, Księga dwunasta. Kochajmy się*, Warszawa 1982, s. 350–351.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz, Księga jedenasta. Rok 1812*, Warszawa 1982, s. 312–313.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz, Księga dziesiąta. Emigracja. Jacek*, Warszawa 1982, s. 283–284.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz, Księga dziewiąta. Bitwa*, Warszawa 1982, s. 260.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz, Księga dziewiąta. Bitwa*, Warszawa 1982, s. 247.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz, Księga ósma. Zajazd*, Warszawa 1982, s. 220.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz, Księga piąta. Kłótnia*, Warszawa 1982, s. 158.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz, Księga czwarta. Dyplomatyka i łowy*, Warszawa 1982, s. 122.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz, Księga trzecia. Umizgi*, Warszawa 1982, s. 84.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz, Księga trzecia. Umizgi*, Warszawa 1982, s. 75–76.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz, Księga druga. Zamek*, Warszawa 1982, s. 57.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz, Księga druga. Zamek*, Warszawa 1982, s. 51.

- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz, Księga pierwsza. Gospodarstwo*, Warszawa 1982, s. 30.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz, Księga pierwsza. Gospodarstwo*, Warszawa 1982, s. 13.
- Źródło: Kazimierz Wyka, *Pierwiastki powieściowe „Pana Tadeusza”*, „Pamiętnik Literacki” 1965, nr 47, s. 91–92.
- Źródło: Bogdan Zakrzewski, *Konterfekty z „Pana Tadeusza”*, Wrocław 1997, s. 9.

Epopeja narodowa czy traktat metafizyczny? O różnych sposobach odczytania *Pana Tadeusza*

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Pana Tadeusza nazwano epopeją narodową. Istotnie, dzieło ma wiele wyraźnych cech tradycyjnego eposu (terminy: „epos” i „epopeja” są stosowane wymiennie): jest to obszerny utwór napisany wierszem, z zastosowaniem miary trzynastozgłoskowca charakterystycznej dla wzniosłej poezji, rozpoczyna się on uroczystą inwokacją, patetyczny styl przenika się w nim z realizmem drobiazgowego opisu, istotną rolę odgrywają pełne ekspresji sceny batalistyczne, styl cechują rozbudowane porównania i bogata metaforyka. Mimo to – na co od początku zwracano uwagę – *Pan Tadeusz* nie spełnia wszystkich rygorów klasycznej epopei.

[Bogdan Zakrzewski](#) nazywa *Pana Tadeusza* poematem lub „arcypoematem”:

((**Bogdan Zakrzewski**

Konterfekty z „Pana Tadeusza”

[Konterfekty](#) z poematu organizuje wszechwładny omal humoryzm o rozmaitych odcieniach emocyjnych: od nostalgii przeszłościowej po witalną siłę owoczesności legionowej. Autor strzeże tych optymistycznych praw opiekuńczych humoryzmu, przekazując je

kolejnym pokoleniom czytelników arcypoeMATU, owej **karbony** naszych wad i zalet, których nieśmiertelność sprawdzamy we wszelkich meandrach naszych rzeczywistości historycznych.

Źródło: Bogdan Zakrzewski, *Konterfekty z „Pana Tadeusza”*, Wrocław 1997, s. 9.

Twoje cele

- Uzasadnisz, że *Pan Tadeusz* to epopeja.
- Wymienisz sposoby odczytywania *Pana Tadeusza*.
- Omówisz tło historyczne *Pana Tadeusza*.
- Wykażesz, że epopeja narodowa realizuje koncepcję ironii romantycznej.

Przeczytaj

Epopeja narodowa

Narracja eposu powinna być utrzymana w jednolitym, patetycznym tonie, tymczasem w *Panu Tadeuszu* patos przeplata się z humorem. Główny bohater klasycznego eposu to pełen poświęcenia i odwagi heros, natomiast Tadeusz Soplica wydaje się postacią co najwyżej sympatyczną, ale zagubioną, dosyć bezwonną i dziecinną.

Jan Czesław Moniuszko, *Wesele Zosi i Tadeusza*, 1905

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Jednym z najważniejszych wyróżników eposu jest to, że przedstawia on społeczność (naród) w przełomowym momencie historycznym. Co prawda tłem wydarzeń opisanych w dziele Mickiewicza są wojny napoleońskie, nie one jednak stanowią treść utworu, lecz dosyć banalna kłótnia sąsiedzka, dwuznaczny romans głównego bohatera, a przede wszystkim tradycyjne obyczaje szlacheckie (uczty, polowanie, grzybobranie itd.), co sprowokowało Cypriana Norwida do sformułowania złośliwej uwagi: „jedzą, piją, grzyby zbierają i czekają, aż Francuzi przyjdą zrobić im Ojczyznę”. Badacze współcześni wskazali jednak w utworze na przełomowy moment narodzin świadomości narodowej, która dla romantycznego myślenia ma znaczenie zasadnicze. Do czasu pojawienia się w Soplicowie wojsk rosyjskich wszyscy bohaterowie myślą w kategoriach rodowych. Spór Horeszków z Soplicami i kulminacyjny zajazd na Sopliców, nie bez powodu nazwany ostatnim, są świadectwem takiego myślenia. Moment zwrotny stanowi bitwa, mimo że jej opis nosi wiele cech wywiedzionych z [poematu heroikomicznego](#). To przeciw wojskom Rykowa jednoczą się siły

dotychczasowych wrogów. Mamy poza tym do czynienia z **epopeją** romantyczną, która zgodnie z estetyką epoki rozбивa spójność rodzajową i gatunkową. W istocie dzieło Mickiewicza łączy cechy wielu gatunków. W dużych partiach jest to **poemat opisowy**, przechodzący miejscami w **sielankę**, miejscami zaś nabierający znamion poematu heroikomicznego. Jego budowa ma charakter **gawędy**, z jej **dygresyjnością**, swobodą narracyjną, mieszaniem powagi i humoru. W epizodzie spowiedzi Jacka Soplicy utwór przypomina romantyczną **powieść poetycką**.

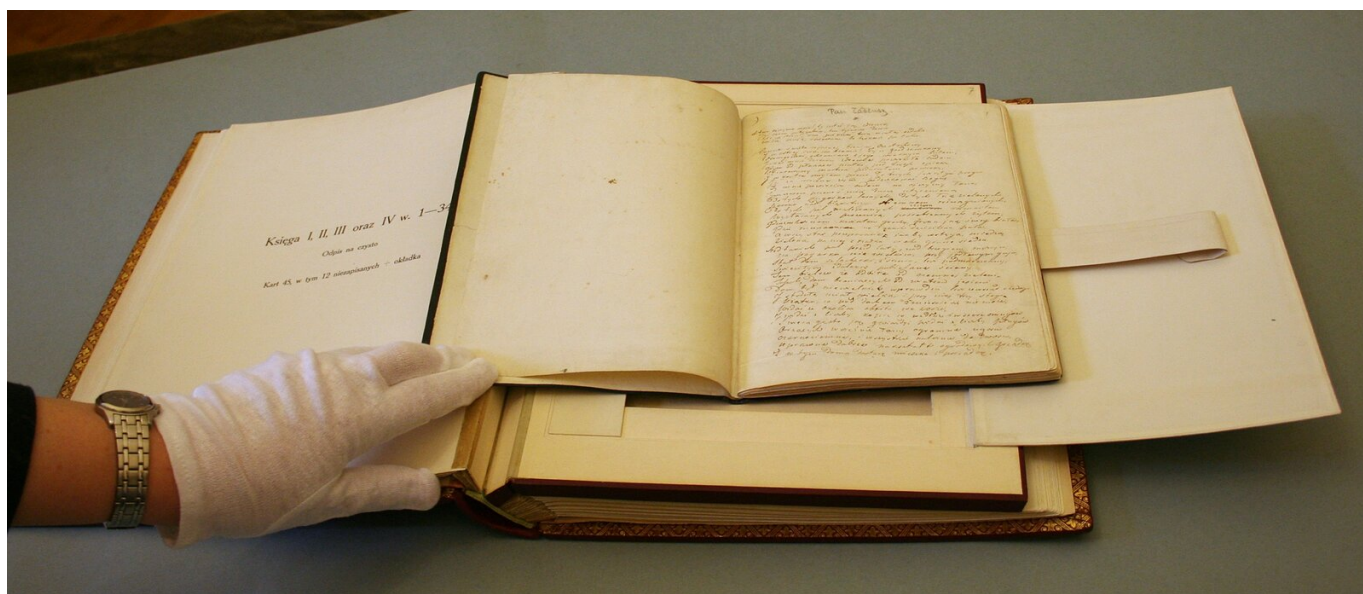
Według **Kazimierza Wyki**

((**Kazimierz Wyka**

Pierwiastki powieściowe „Pana Tadeusza”

Na tle swego czasu był *Pan Tadeusz* najbardziej nowatorską powieścią polską. Nie mniej od pracowitej wytwórczości powieściowej w kraju ośmiewał do tego gatunku, bo narzucał skalę uogólnienia i skalę realizmu, dotąd w piśmiennictwie polskim niedostępną dziełu o fabule narracyjno-powieściowej. [...] Stał się [...] pierwszym słupem na drodze tradycji wielkich obrazów powieściowych, bliskich pierwiastkowi epickiemu, jak *Nad Niemnem*, *Chłopi*, *Noce i dnie*, dotrzymujących prawdy i typowości wśród nowych warunków codziennego życia narodu, wśród nowych trosk odmiennych warstw i różnych jego pokoleń.

Źródło: Kazimierz Wyka, *Pierwiastki powieściowe „Pana Tadeusza”*, „Pamiętnik Literacki” 1965, nr 47, s. 91–92.

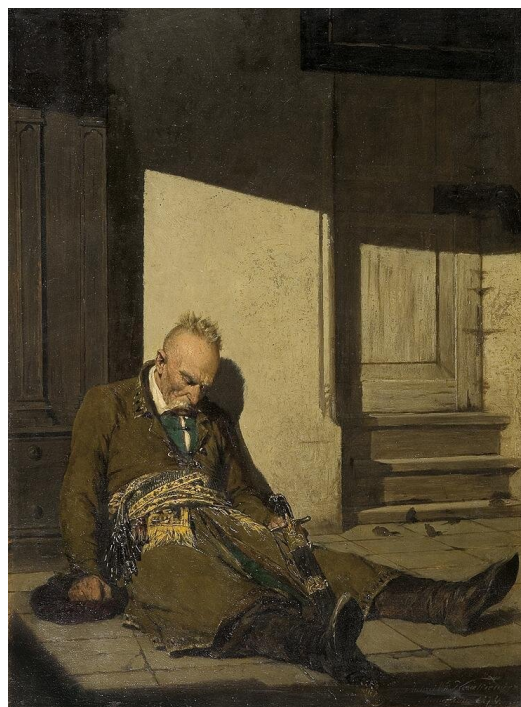
Rękopis *Pana Tadeusza* w zbiorach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu

Źródło: 2011, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 4.0.

W fabule znaleźć można elementy historycznej **powieści awanturycznej** (wątek sporu o zamek), sentymentalnego **romansu** (miłości Tadeusza) czy **powieści obyczajowej**. Niektórzy wręcz twierdzą, że jest to po prostu powieść napisana wierszem. Każda z tych kwalifikacji gatunkowych jest jednak częściowa i żadna nie obejmuje całości dzieła. Najbezpieczniej byłoby nazwać je po prostu poematem, lecz jest to termin zbyt ogólny. *Pana Tadeusza* określa się mianem epopei narodowej przede wszystkim w znaczeniu dzieła wyjątkowego, jedynego w swoim rodzaju, niepowtarzalnego w literaturze polskiej, a nawet nieznajdującego odpowiednika w innych literaturach. Mickiewicz wykorzystał rozmaite konwencje i tradycje, połączył je w organiczną całość i stworzył utwór, który stał się punktem odniesienia dla wszystkich późniejszych polskich czytelników oraz pisarzy. Po pierwsze, *Pan Tadeusz* służy jako wzór literackiego wykorzystania języka polskiego. Jego jasna i klarowna polszczyzna objawia swoje bogactwo i zdolność do oddawania nawet najbardziej subtelnych niuansów w opisie świata oraz w wyrażaniu emocji. Po drugie, w *Panu Tadeuszu* znalazły wyraz podstawowe narodowe przekonania i wyobrażenia – od codziennych obyczajów po zachowania **heroiczne**, od opisu postaci po pejzaż. Dzieło Mickiewicza może być postrzegane jako najpełniejszy zbiór polskich **archetypów** narodowych.

Historia

W *Panu Tadeuszu* znaczącym tłem wydarzeń jest historia – zarówno współczesna, związana z wojnami napoleońskimi (akcja poematu rozgrywa się jesienią 1811 i wiosną 1812 r.), jak i ta nieco bardziej odległa, ale wciąż obecna w świadomości bohaterów, bo szczególnie bolesna: czas rozbiorów i utraty niepodległości przez Polskę. Wydarzenia historyczne, takie jak przemarsz wojsk napoleońskich przez Litwę, ukazywane są za pośrednictwem opowieści bohaterów – Gerwazego i księdza Robaka – oraz poprzez rozbudowane opisy: koncertu Jankiela czy malowanych scen zdobiących serwis, z którego korzystano podczas finałowej uczyty. Historia w dziele Mickiewicza jest traktowana jako tworzywo artystyczne, przemieniana w sztukę i mit. Widać to chociażby w wyborze momentu zakończenia akcji *Pana Tadeusza* – przypada on na wiosnę 1812 r., kiedy z Napoleonem łączono nadzieję na odrodzenie Polski, tak jakby historia zatrzymała się w tym punkcie i już zawsze miało brzmieć finałowe „kochajmy się!”.

Antoni Kozakiewicz, *Gerwazy Rębajło (Pan Tadeusz, Księga V)*, 1877

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Tymczasem znający historię czytelnik wie, że kilka miesięcy później armia napoleońska w nieładzie uciekała z Rosji, a Polaków miały czekać lata tragedii, upokorzeń i rozpacz. *Pan Tadeusz* został przecież napisany po upadku powstania listopadowego, na emigracji, w atmosferze beznadziei.

Słownik

archetyp

pierwowzór jakiejś postaci, zdarzenia, motywu

dygresja

krótka uwaga lub wypowiedź odbiegająca od głównego tematu rozmowy, utworu literackiego

epopeja

gatunek epiki obejmujący utwory, zazwyczaj wierszowane, w których przedstawiano mitycznych lub historycznych bohaterów biorących udział w wydarzeniach przełomowych dla określonej społeczności

gawęda

krótki utwór literacki, mający charakter swobodnego opowiadania

poemat

(gr. *poiéma* – utwór) – dłuższy utwór wierszowany, w którym można wyodrębnić ciąg wydarzeń tworzących fabułę oraz części refleksyjne i opisowe

poemat heroikomiczny

utwór epicki, łączący podniosły styl wypowiedzi z lekką, często żartobliwą tematyką, co daje efekt komiczny; przedmiotem ośmieszenia nie jest gatunek, lecz osoby czy zjawiska pokazane w utworze mającym wydźwięk komiczny

poemat opisowy

dłuższy utwór wierszowany, którego znaczną część stanowią opisy

powieść awanturnicza

powieść nacechowana awanturnictwem, pełen niezwykłych, ryzykownych przygód

powieść obyczajowa

odmiana powieści, która przedstawia określone środowisko i jego obyczaje, nie sięgając zwykle głębiej do społecznych uwarunkowań opisywanych zjawisk

powieść poetycka

rozbudowany utwór wierszowany o charakterze epicko-lirycznym, wywodzący się z romantyzmu

romans

(fr. *roman*) – utwór epicki o przewadze pierwiastków fikcyjnych, jego fabuła ma charakter psychologiczny, opiera się na emocjonalnych wyznaniach bohaterów, tematem są bowiem ich perypetie uczuciowe; czasem romans przyjmuje formę listów wymienianych przez bohaterów

sielanka

(inaczej: bukolika, idylla, ekloga, pasterka, skotopaska) – gatunek literacki obejmujący utwory dotyczące życia pasterzy, rolników, rybaków, mające postać lirycznego monologu lub dialogu, ale realizowane też w postaci narracyjnej lub dramatycznej

Prezentacja multimedialna

Polecenie 1

Zapoznaj się z prezentacją. Na podstawie zawartych w niej wiadomości oraz treści lektury udowodnij, że *Pana Tadeusza* można określić mianem epopei.

Kliknij, aby uruchomić w trybie pełnoekranowym.

Polecenie 2

Rozważ, jakie znaczenie dla Wielkiej Emigracji miało przedstawienie Ojczyzny w taki sposób, jak uczynił to Adam Mickiewicz. Sformułuj wypowiedź argumentacyjną, w której odwołasz się do informacji zawartych w galerii obrazów i do treści *Pana Tadeusza*.

Słownik

gawęda

krótki utwór literacki, mający charakter swobodnego opowiadania

jidysz

język Żydów

kultura karaimska

kultura mniejszości etnicznej pochodzenia tureckiego

kultura ormiańska

kultura narodu tworzącego podstawową ludność Armenii

kultura sarmacka

ideologia przyjęta przez szlachtę polską od końca XVI do drugiej połowy XVIII wieku

kultura tatarska

kultura ludów tureckich z Europy wschodniej oraz północnej Azji

Film edukacyjny

Polecenie 1

Wysłuchaj pierwszej części wykładu prof. Michała Kuziaka. Wyjaśnij, w jaki sposób zróżnicowanie stylistyczne *Pana Tadeusza* odzwierciedla romantyczny pogląd na świat.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DuqV6ziE>

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Film nawiązujący do treści materiału pod tytułem Sposoby czytania Pana Tadeusza, część pierwsza.

Polecenie 2

Uzasadnij tezę, że *Pana Tadeusza* można odczytywać jako dzieło ironii romantycznej.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DuqV6ziE>

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Film nawiązujący do treści materiału pod tytułem Sposoby czytania Pana Tadeusza, część druga.

Polecenie 3

Wysłuchaj drugiej części wykładu prof. Michała Kuziaka. Scharakteryzuj epopeję Mickiewicza jako dzieło wyobraźni i dokument etnograficzny.

Polecenie 4

Który ze sposobów odczytania *Pana Tadeusza* jest ci najbliższy? Uzasadnij swoją odpowiedź, wskazując na cechy dzieła Adama Mickiewicza.

Ćwiczenie 1

Na co podczas lektury *Pana Tadeusza* zwróci uwagę historyk, a na co – literaturoznawca?

historyk

literaturoznawca

nazwy własne

relacje społeczne

wizja polskiej wspólnoty

środki artystycznego wyrazu

język opisów

budowa świata przedstawionego

prozodia tekstu

opisy wydarzeń

opisy strojów

konstrukcja tekstu

opisy obyczajów

Ćwiczenie 2

Zaznacz poprawne odpowiedzi. Jakie elementy *Pana Tadeusza* mogą świadczyć o tym, że można go odczytywać jako traktat o łańdzie metafizycznym świata?

☐ wątki romansowe

☐ relacje społeczne

☐ sceny batalistyczne

☐ poszukiwanie sensu dziejów

☐ podkreślenie istniejącego porządku

☐ polski sposób przeżywania świata

☐ wydarzenia historyczne

☐ opis uniwersum jako wyrazu wyższego sensu

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Lewandowska

Przedmiot: Język polski

Temat: Epopeja narodowa czy traktat metafizyczny? O różnych sposobach odczytania *Pana Tadeusza*

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;

3) rozróżnia gatunki epickie, liryczne, dramatyczne i synkretyczne, w tym: gatunki poznane w szkole podstawowej oraz epos, odę, tragedię antyczną, psalm, kronikę, satyrę, sielankę, balladę, dramat romantyczny, powieść poetycką, a także odmiany powieści i dramatu, wymienia ich podstawowe cechy gatunkowe;

9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;

10) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje;

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Elementy retoryki. Uczeń:

1) formułuje tezy i argumenty w wypowiedzi ustnej i pisemnej przy użyciu odpowiednich konstrukcji składniowych;

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;

4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;

IV. Samokształcenie.

1. rozwija umiejętność pracy samodzielnej między innymi przez przygotowanie różnorodnych form prezentacji własnego stanowiska;

2. porządkuje informacje w problemowe całości poprzez ich wartościowanie; syntetyzuje poznawane treści wokół problemu, tematu, zagadnienia oraz wykorzystuje je w swoich wypowiedziach;
9. wykorzystuje multimedialne źródła informacji oraz dokonuje ich krytycznej oceny;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne. Uczeń:

- uzasadni, że *Pan Tadeusz* to epopeja;
- wymieni sposoby odczytywania *Pana Tadeusza*;
- omówi tło historyczne *Pana Tadeusza*;
- wykaże, że epopeja narodowa realizuje koncepcję ironii romantycznej.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- burza mózgów.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel prosi o obejrzenie filmu *Pan Tadeusz* (1999) w reżyserii Andrzeja Wajdy. Podczas oglądania filmu uczniowie zastanawiają się, które epizody współtworzą tzw. mit narodowy. Uczniowie próbują również sformułować własną definicję mitu narodowego.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel udostępnia uczniom e-materiał i wprowadza ich w temat lekcji. Prosi uczniów o opinie na temat obejrzanego filmu oraz o ich definicję mitu narodowego.
2. Prowadzący zajęcia wraz z uczniami ustala cele zajęć i kryteria sukcesu.

Faza realizacyjna:

1. Uczniowie indywidualnie zapoznają się z treścią sekcji „Przeczytaj”. Następnie w parach sprawdzają znajomość przeczytanego tekstu. Układają pytania i proszą koleżankę lub kolegę z ławki o odpowiedź na nie.
2. Uczniowie przechodzą do sekcji „Prezentacja multimedialna”. W parach przygotowują odpowiedzi na oba zamieszczone tam polecenia. Chętne osoby prezentują rozwiązania.
3. Nauczyciel udostępnia za pomocą rzutnika wykład prof. Kuziaka zamieszczony w sekcji „Film edukacyjny”. Po jego obejrzeniu uczniowie dzielą się na dwie grupy. Jedna zajmuje się opracowaniem poleceń 1 i 3, druga 2 i 4. Przedstawiciele grup prezentują odpowiedzi.

Faza podsumowująca:

1. Uczniowie wykonują ćwiczenia 1 i 2 z sekcji „Film edukacyjny”.
2. Uczniowie podają własne propozycje słów-kluczy do tematu wraz z uzasadnieniem (np. *Pan Tadeusz*, gawęda, epopeja narodowa, Adam Mickiewicz, mit narodowy, tradycja szlachecka).
3. Nauczyciel ponownie odczytuje temat lekcji i inicjuje krótką rozmowę na temat spełnienia kryteriów sukcesu.

Praca domowa:

1. Napisz recenzję filmu Andrzeja Wajdy *Pan Tadeusz*.
2. Czy jesteśmy spadkobiercami tradycji szlacheckiej zaprezentowanej w *Panu Tadeuszu*? Rozważ problem, odwołując się do znajomości całego utworu i własnych obserwacji.

Materiały pomocnicze:

- Alina Witkowska, *Mickiewicz. Słowo i czyn*, Warszawa 1983.
- Film *Pan Tadeusz* Andrzeja Wajdy.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą przed lekcją zapoznać się z multimediami z sekcji „Prezentacja multimedialna”, aby aktywnie uczestniczyć w zajęciach i pogłębiać swoją wiedzę.